

11111

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Nas' jezik

НАШ ЈЕЗИК

Nov. Ser.

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 5-8

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Напомене о српскохрватском правопису	139
2. М. Стевановић: За јединствен правопис српскохрватског језика	149
3. А. Б.: О писању великих писмена	171
4. М. Павловић: Значења придева с наставком <i>-аш</i> и његовим варијантама	175
5. А. Белић: Употреба предлога <i>са</i> уз глаголе <i>писаши</i> и сл. у одре- ђеним значењима	197
6. Б. Милановић: Глагол <i>подлежати</i> — његово значење и вид	203
7. И. Грицкаш: О допусном значењу свезице <i>и</i> и речи <i>иједан</i> , <i>имало</i> , <i>ико</i> и сл.	217
8. Д-р Александар Ђ. Костић: О транскрибовању латинских име- ница у медицинској терминологији	229
9. В. М. Мишовић: О речима <i>никл</i> , <i>кабл</i> и њима сличним	238
10. Р. Димитријевић: Једна занемарена област наставе језика и књи- жевности у нашој средњој школи	243
11. Иван Појовић: Нека размишљања о граматичи и љубитељима нашег језика	253
12. М. С. Московљевић: „Језик“, часопис за културу хрватскога књи- жевног језика	267
13. Језичке поуке	271

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампариа и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

О ТРАНСКРИБОВАЊУ ЛАТИНСКИХ ИМЕНИЦА У МЕДИЦИНСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Ма колико се трудили да у српском медицинском језику избегавамо стране речи, ма колико наш језик био богат (богатији него што нам то изгледа) у погодним изразима за многе медицинске појмове, ипак остаје још доста велики број појмова за које морамо у своме језику да задржимо транскрибоване, па чак и транслитероване облике латинских, одн. грчких речи. Кад кажемо „морамо“, онда то значи да ћемо то чинити само кад не можемо наћи погодну српску реч, тј. кад се туђица никако не може избећи. Али то ни у ком случају не сме да слаби наш напор да у највећој мери штитимо чистоту свога језика. Наши лекари морају да буду свесни тога и да свој језик најбрижљивије чисте од непотребних туђица, а кад их употребљавају, да то чине на најбољи начин.

Сложеност медицинске терминологије лежи, пре свега, у томе што усвојени латински термини потичу добрим делом од грчких. Зато се, пре сваког транскрибовања на неки живи, модерни језик (а то важи и за српски), поставља проблем правилног транскрибовања с грчког на латински, проблем који још није у потпуности решен (сем, безмало, у анатомској номенклатури). Треба, значи, једном засвагда утврдити правила по којима се има вршити транскрибовање с грчког на латински¹⁾, јер од тога зависи и правилно транскрибовање с латинског на наш језик, уз претпоставку да ће се латински језик усвојити као језик међународне меди-

¹⁾ У том погледу на прво место долази транскрибовање грчког *κ* и дифтонга *ει*, *αι*, *οι*, затим, ковање сложеница, чистих или хибридних (коришћење воминатива или генитива за стварање сложеница, логичан ред саставних делова сложеница итд.).

цинске терминологије. Али то је значајан посао будућности. Очекујући коначне одлуке у том важном међународном договору, а према ономе што је у том погледу досада постигнуто (нарочито у анатомској терминологији), могли бисмо за транскрибовање латинских именица (њих у медицинском језику има највише) још отсад поставити извесна правила, којих се, до доношења јединствене међународне медицинске терминологије, треба држати.

Пре него што бисмо прешли на суштину постављеног питања, морамо претходно да укажемо и на потребу да приликом транскрибовања латинских термина треба полазити првенствено од латинских облика (изворних или транскрибованих с грчког), а никако од транскрибованих облика тих термина с неког другог, живог језика (нарочито француског, немачког и енглеског). Другим речима, треба избегавати транскрибовање транскрипција. Истина, доста је већ усвојених облика који су у наш језик пренесени с немачке транскрипције. То је најчешће случај с латинским именицама женског рода које се завршавају на — as (atis), за чију је транскрипцију у немачком послужила основа чије је крајње а претворено у ä: *морталишеџ* (од Mortalität) за mortalitas, *екстремитшеџ* (од Extremität) за extremitas, *леталишеџ* (од Letalität) за letalitas итд. Али то треба избегавати. Већ неке од таквих именица транскрибујемо додајући њихову корену наш наставак -ност: *вискозност* за viscositas, *адипозност* за adipositas, *пермеабилност* за permeabilitas (уколико се не употреби наша реч *пропусљивост*) и сл. Ово је сасвим у духу нашег језика и то треба вршити гдегод је то могућно. Наш облик *меридијан* за meridies долази од немачког облика Meridian (а овај од латинског придева meridianus).

Кад се претреса питање позајмљивања речи из туђих језика неће, мислим, бити наодмет ако укратко разграничимо појмове *транскрибовања*, *транслитеровања* и *транслашовања* у односу на *превођење*.

Транскрибовање (transcriptio) је уношење речи из једног језика у други, писменима тога језика, прилагођавајући се притом изговору, гласовним променама у духу тога језика (једначење сугласника по звучности, уметање сугласника *ј* и

непостајаног *a* код сугласничких група на крају речи, гу-
 бљење сугласника, додавање наставка за род према сличним
 именима тога језика. Напр.: *абсорпција* за *absorptio*, *пексија*
 за *πῆξις*, *ефекат* за *effectus*, *спазам* за *spasmus*, *дијареја* за
diarrhoea, *егземплар* за *exemplar* итд.). Транслитеровање
 (*translitteratio*) је преношење речи слово по слово, писменима
 језика у који се преносе, не водећи рачуна о његовим пра-
 вилима, него само о начину изворног писања и изговора
 (напр.: *абсорпцио* за *absorptio*, *пексис* за *πῆξις*, *диареа* за *diar-*
rhoea и сл.). Разуме се, између транскрибовања и транслитеровања стоје случајеви где се поједини гласови којих нема у нашем језику, пишу писменима наших најближих гласова. У ређим случајевима се врши транслатовање (*translatio*) просто преношење у наш језик, изворним писменима и правописом, латинских или грчких термина или фраза, или речи и фраза из модерних језика, као што су: *per primam*, *per diapedesin*, *per os*, *défense*, *flutter*, *a priori*, *glossy-kin* и сл. Превођење (*traductio*) је проналажење и употреба наше речи уместо стране.

Изгледа нам најкорисније да у овоме случају претресемо латинске именице, усвојене у међународном медицинском језику, према врстама (деклинацијама) којима припадају. У томе излагању видеће се да се при транскрибовању тих именица у српском медицинском језику релативно ретко примењује правило да се наш облик гради од основе латинске речи додавањем наставка за род према духу нашег језика.

У I врсти се налазе, као што је познато, именице женског рода на *-a*, *-ia*, *-ea*, *-oea*, као и транслитеровани грчки облици женског рода на *-e* и *-es* и мушког рода на *-es* и *-as*. Именице на *-a* се уствари транслитерују, јер се наш наставка за женски род поклапа с латинским: *лиса* за *lyssa*, *струма* за *struma*, *сквама* за *squama*, *колега* за *collega* (по значењу мушког рода). Именице на *-ia* транскрибују се с уметањем на крају речи између *и* и *a* нашег *j*: *артерија* за *arteria*, *анурија* за *anuria*, *аритмија* за *arhythmia* итд. Именице на *-ea* и *-oea* транскрибују се, исто тако, с уметањем у наставку нашег *j*: *тиреоидеја* за *thyreoidea*, *корнеја* за *cornea*, *паузеја* за *pausea*, *дијареја* за *diarrhoea*, *диспнеја* за *dyspnoea*

(ако се не усвоји облик *dyspnoë*), али *линија* за *linea* (под утицајем немачког). Грчке именице усвојене у латинском језику у свом транслитерованом облику, а које се мењају по овој латинској деклинацији, транскрибују се на наш језик на овај начин. Именице женског рода на -e (ген. -es) добивају место тог гласа наставак -а, задржавајући свој род: *систола* за *systole*, *анна* за *аспе*, *флегмона* за *phlegmone*, *диспноа* за *dyspnoë*¹⁾, *дуплоа* за *duploë*. Код грчких именица мушког рода на -es (ген. -ae) при транскрибовању на наш језик тај се наставак губи и сама основа служи као наш номинатив: *асциџ* за *ascites*, док оне с наставком на -as (ген. -ae) задржавају тај наставак, те цео облик номинатива служи као основа: *псоас* за *psaoas*.

Од именица II врсте следеће именице на -us (по изузетку женског рода): *atomus*, *methodus*, *periodus*, *crystallus*, *catarrhus* при транскрибовању губе свој наставак и постају у нас мушког рода: *атом*, *метод*, *период*, *кристал*, *катардок* у транскрибованим облицима именица на -smus: *рхеуматизмус*, *спазмус*, *тропизмус*, после губитка наставка -us умеће се у основи између *з* и *м* непостојано *а*: *реуматизам*, *спазам*, *шропизам*, али *вигус* (с. р.) задржава свој номинативни наставак, јер би се без тога поклопио с именицом другог значења (*vig*: мушкарац). Именице на -us које би губитком тог наставка постале нејасне задржавају у транскрибовању свој номинативни облик: *бронхус* за *bronchus* (неправилно је *бронхија*), *тифус* за *typhus* итд. Ретки су примери да именице на -us (м. р.) постају женског рода на -а: *алвеола* за *alveolus*. Од именице *сансер* (м. р.) транскрибовани облик се гради од пуног облика номинатива: *канцер*. С именицама ове деклинације на -ит и -иум (с. р.) поступа се врло неуједначено. Код већине наставак -ит, одн. -и (из 2 пад.) губи се и сама основа служи за номинативни облик транскрипције: *екстрактџ* за *extractum*, *ексудатџ* за *exsudatum*, *рецејџ* за *receptum*, *ферментџ* за *fermentum*, *фрагментџ* за *fragmentum*, *инструментџ* за *instrumentum*, *седиментџ* за *sedimentum*, *морфин* за *morphinum*, *кодеин* за *codeinum* (тако се поступа и са свим осталим леко-

¹⁾ У међународној медицинској терминологији постоји још колебање између *dyspnoea* и *dyspnoë*.

вима на -um), *вакцин* за *vaccinum* (неправилно *вакцина*, јер то претставља транслитеровани облик термина за нарочито обољење: *vaccina*). Код неких именица после губитка наставка -um, одн. -i (ген.) између *ct* и *tr* којима се завршава основа, умеће се непостојано *a*: *Продукат* за *productum*, *спектар* за *spectrum*, *центар* за *centrum*. Али ако би губитком наставка -um именица изгубила свој смисао и постала неразумљива, онда тај наставак остаје: *серум* за *serum*. Ретке су именице на -um које се транскрибују с наставком -a, међајући свој род у женски: *гликоза* за *glycosum*, *лактоза* за *lactosum*, *левулоза* за *laevulosum*. Грчке именице на -on остају у целисти: *фармакон* за *pharmacop*, *ганглијон* за *ganglion* (непр. *ганглија*, термин који се се поклапа с обликом у 1 п. мн.: *ganglia*). У транскрибовању именица средњег рода на -ium поступа се врло неуједначено: код неких се тај наставак у транскрибованом облику, без обзира на основу, замењује наставком -ија, при чему именица постаје женског рода: *лабораторија* за *laboratorium* (као *гимназија* за *gymnasium*), *бактерија* за *bacterium*, док се код других тај наставак задржава (уз уметање *j* између *i* и *a* и уз промену ср. рода у мушки): *конзилијум* за *consilium*, *санаторијум* за *sana-torium*, *калијум* за *kalium*, *калцијум* за *calcium* итд., али их има који тај наставак, без опасности по значење, могу да изгубе: *епител* за *epithelium*, *ендотел* за *endothelium*, *миокард* за *myocardium*, *микроскоп* за *microscopium* (слично је и са свим другим инструментима чији се назив свршава на -ium: *ophthalmoscopium*, *laryngoscopium*, *rectoscopium*), *везикатор* за *vesicatorium*. Ретке су речи на -ium које при транскрибовању добивају у нас наставак за женски род: *хемисфера* за *hemisphaerium* (под утицајем немачког и француског језика).

Међу именицама III врсте оне на -og (м. р.) задржавају тај наставак: *шумор* за *tumor*, *ликвор* за *liquor*, *флексор* за *flexor* и сл. Именице на -e (м. р.) добивају наставак -а: *етар* за *ether*, *катетар* за *catheter*, *педијатар* за *pediater*. Именице на -ex задржавају тај наставак: *ајекс* за *arex*, *кортекс* за *cortex*. Именице на -as (ген. -atis) транскрибују се, као што смо у почетку споменули, или, по угледу на немачки, на -ет: *екстремитет* за *extremitas*, *морталитет* за *mortalitas*, *лешалитет*

за *tetaltas* и сл., или додавањем, на корен изворне речи, нашег наставка — *ност*: *вискозност* за *viscositas*, *адипозност* за *adipositas*, *иласичност* за *plasticitas*, *еласичност* за *elasticitas* итд. У нас се већ употребљава и *лешалност* уместо *лешалишеш*. Али ако се од корена *екстрем* покуша да се гради транскрибовани облик додатком нашег — *ност* добива се реч *екстремност*, која има сасвим друго значење неголи *екстремишеш*. Од именица женског рода на *-s* оне на *-is* добивају наставак *-за* (ж. р.): *дијагноза* за *diagnosis*, *анамнеза* за *anamnesis*, *доза* за *dosis*, *фаза* за *phasis*, *стаза* за *stasis*, *анастомоза* за *anastomosis*, *парализа* за *paralysis* и сл. Именице на *-itis*, које означавају запаљење, губе из свог наставка *-is* и гласе: *bronхит* за *bronchitis*, *плеурит* за *pleuritis*, *нефрит* за *nephritis*. Истина, неки аутори (претежно хрватски) граде транскрибовани облик тих речи од основе додавањем наставка за женски род: *bronхитида* од *bronchitidis*, *плеуритида* од *pleuritidis* и сл. Тај облик је много дужи. У српском тако поступамо само изузетно при транскрибовању неких именица: *кантарида* од *cantharis*, *-idis*, *карошида* од *carotis*, *-idis*, *парошида* од *parotis*, *-idis*. Од основе се гради и транскрибовани облик *фаланга* од *phalanx*, *-gis*. При транскрибовању на наш језик неке именице, по изузетку мушког рода, добивају тај род било губитком свог наставка *l* п. јд.: *канал* за *canalis*, било транслитерацијом: *хидропс* за *hydrops*, *антракс* за *anthrax*, *шоракс* за *thoгах*, *ларинкс* за *lagунx*, *фаринкс* за *phagунx* (уколико се ове две последње речи не преведу нашим речима *гркљан* и *ждрело*). — У овој деклинацији именице средњег рода на *-ma*, *-e*, *-h*, *-en*, *-ar*, *-ur*, *-us*, и *-t* при транскрибовању на наш језик имају различну судбину. Именице на *-ma* (ген. *-atis*) трчког су порекла и транскрибују се, без обзира на њихову основу, или уз губитак крајњег *a*, при чему се средњи род мења у мушки: *симптом* за *symptoma*, *екцем* за *eczema*, *ексантем* за *exanthema*, *хематом* за *haematoma*, *карцином* за *carcinoma*, *едем* за *oedema*, *грам* за *gramma*, и сл., или се крајње *a* задржава, што чини да се средњи род преобрази у женски: *дијафрагма* за *diaphragma*, *неоплазма* за *neoplasma*. Друге именице задржавају пуни облик свог *l* п. јд.: *скала* за *vesale*, *форамен* за *foramen*, *лијен* за *lien*, *лихен* за *lichen*,

хепар за *hepar*, *егземплар* за *exemplar*, *фемур* за *femur*, *улкус* за *ulcus*, *окципуш* за *occiput*, без обзира на њихову основу. Али многи од њих се могу превести нашим речима: *хепар* — јетра, *лијен* = слезина, *лихен* = лишај, *фемур* — бутњача итд. Именице које су/супстантивизовани партиципи обично постају од основе: *пацијентш* од *patiens*, -entis, *клијентш* од *cliens*, -entis, *лаборанш* од *laborans*, -antis. Али кад од придева *recurrens* (*febris*) постаје именица, онда она задржава пун номинативни облик: *рекурентс*. Придевни облик се гради од основе: *рекурентав* живац (повратан живац).

Међу именицама латинске IV деklinације на — us (м. р.) једне се транскрибују по губитку тог наставка, одн. наш номинатив се гради само од основе: *ајсцес* за *abscessus*, *пролапс* за *prolapsus*, *процес* (кад означаје радњу) за *processus*; код других, чија се основа завршава сугласничком групом *ct*, умеће се још и непостојано *a*: *ефекаш* за *effectus*, *афекаш* за *affectus*, *инстинкаш* за *instinctus*. Али велики је број именица ове деklinације чији су транскрибовани облици уствари транслитерација 1 п. јд.: *егзитшус* за *exitus*, *процесус* (кад значи продужетак, израстао) за *processus*, *хабитшус* за *habitus*, *дуктшус* за *ductus*, *синус* за *sinus*, *статшус* за *status*, *узус* за *usus*, *пруришус* за *pruritus*, *визус* за *visus* и сл. Именице ове врсте на — u (*geni*, *cornu*) не транскрибују се, већ се преводе (*колено*, *рог*).

Транскрибовани облици именица V деklinације на — es (ж. р.) уствари је транслитерација 1 п. јд.: *фаџијес* за *facies*, *скабијес* за *scabies*, *луес* за *lues*, *каријес* за *caries*. Ретко се у транскрибовању именица ове врсте облик гради од основе додатком нашег *a*: *серија* од *series*, *материја* од *materies* (иада постоји и латински облик *materia*).

И поред све своје велике вредности нигде, можда, фонетички начин писања не ствара више семантичких незгода него у транскрибовању страних медицинских термина. Пример транскрибованог одредбеног дела *хило-* у медицинским сложеницама то најбоље потврђује. Постоје 3 транскрибоване сложенице с истим одредбеним делом, али савим различног порекла, па, према томе, и различног значења: *хилореја*, *хилогенеза*, *хилоластшија*. У *хилореја* (*chylorrhoea*,

цурење цревног сока) први део сложенице потиче од грчке речи *χύλος*, сок, у *хилогенеза* (hylogenesis, постање материје) први део сложенице води порекло од *ὕλη*, материја, у *хилопластија* (chyloplastia, пластичка операција на усни) он долази од *χεῖλος*, усна, после сажимања грчког дифтонга *εἶ* у *ί*. Сличан случај је и с одредбеним делом *поли-*, које може доћи од *πόλις* варош и *πολύς* много: *поликлиника* (policlinica) и *полиурија* (polyuria). Још је замршенији случај сложеница које у српској транскрипцији имају као први, одредбени део *мио-миопија* (myopia), *миокардија* (miocardia), *миокард* (myocardium) и *мио-патија* (myopathia). Тај део долази од 3 сасвим различне речи: у *myopia* од *μύω*, затварам, у *miocardia* од *μείων* мање (после сажимања *εἶ* у *ί*), у *myocarditis* и *myopathia* од *μῦς*, *μυός* мишић. У првом, трећем и четвртном примеру, као што се види разлике нема чак ни у латинском писању тих речи. Та ситуација постаје још замршенија постојањем и сложенице *myiodesopsia* (од грч. *μυῖδες ὄψις*: виђење) која се мора да транскрибује као *мијодезопсија* (светлаци, *muscae volitantes*). Сугласник *j* се уметне на место латинског *i*. То је случај и с латинским терминима *spironema* и *spirometria*, иако у првом одредбени део долази од грчког *σπείρα*, навојак, док у другом од латинског *spirare*, дисати. У сложеницама *пионемиа* и *пидерматитис* први, одредбени део долази од две различне речи и има сасвим различно значење: у првој сложеници (*pionaemia* присуство масти у крви, син. *lipemia*) од *λίον*, маст, а у другој (*pyodermatitis*, гнојење коже) од *πύον*, гној. У сложеницама *филогенезе* и *филопорфирин* одредбени део долази у првој (*phylogenesis*) од *φύλον*, врста, раса, а у другој (*phylloporphytinum*) од *φύλλον*, лист. У свим тим примерима та се разлика у нашим транскрибованим облицима не види. У облицима *липемиа* и *липеманија* не види се да први, одредбени део сложенице припада сасвим различним речима: у *липемиа* (*lipaemia*) од *λίπος* маст и *αἷμα* = крв, а у *липеманија* (*lipemania*) од *λύπη* = снуженост, потиштеност. Слично стање је и у транскрибованим именицама *мизогинија* и *мизофобија*. У првом случају (*misogynia*) одредбени део долази од *μισεῖν* = мрзети, а у другом од *μύσος* = нечистоћа. Или у речима *хидрореја* (*hydrorrhoea*) и *хидрофилија* (*hydrophilia*).

У првој одредбени део *хидројоша* долази од ἰδρώς = зној, а у другој од ἕδωρ = вода, што се у транскрибованим облицима не види. Велику забуну уносе англосаксонски аутори када за науку о завојима предлажу термин *acidologia* (од грч. ἀκίς = завој). Усвајајући да се грчко *κ* у латинској транскрипцији замењује словом *с* долази се до одредбенице која је у латинском истоветна с оном која потиче од латинског *acidum* (напр. *acidophilia*). Али у нашој транскрипцији разлика се не види чак и ако се у заграду, поред нашег облика, стави и латински. Схемантичка пометња се не може избећи. Незгода у фонетичком транскрибовању испољавају се и у основним деловима сложенице. Пример за то нам пружају сложенице *скошодинија* и *акродинија*. У првом случају (*scotodinia*) основница *-diniа* долази од грч. δῖνος = вртоглавица, а у другом (*acrodynia*) долази од ἄδύνη = бол. Та се разлика, међутим, не види у нашим транскрибованим облицима, јер се и у једном и у другом случају пише — *динија*.

Таквих примера могли бисмо навести још много. Сви они показују да са семантичког гледишта наша упрошћена, фонетичка транскрипција може имати и великих незгода. Зато, кад год због таквих или сличних околности може настати забуна, поред нашег транскрибованог облика ваља ставити (у заграду) и изворни, на латинском или грчком.

Др Александар Ђ. Косић